

Дорогою ціною

Михайло Михайлович Коцюбинський

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Михайло Коцюбинський

дорогою ціною

Повість

Діялось се в тридцятих роках минулого століття. Українське поспільство, поборене у класовій боротьбі, з ярмом панцизньої неволі на шиї, тягло свою долю з глухим ремством. То не віл був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром, із не втраченим іще смаком волі, широких просторів. Він йшов у ярмі, скорившись силі, хоч часом із гніву очі йому наливались кров'ю, і тоді він хвищав ногами і наставляв роги...

Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні од вчора, підтримували жевріючу під попелом іскру. Старше покоління, свідок іншого життя, показувало ще на долонях мозолі від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав. Пісня волі, споетизованої, може, в дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми. На широкі бессарабські степи, вільні, без пана й панщини, рвалась гаряча уява й тягла за собою сотки й тисячі...

От хоч би там, за Дунаєм, гей, там, за Дунаєм!.. Недобитки січової руїни, хоробріші, завзятіші, звили собі гніздо в Туреччині і возили звідти на Вкраїну, мов контрабанду, палкі заклики у кіш на волю, до січового братерства.

Ярами, коритами висхлих річок, лісовими нетрями, прикриваючись нічною темрявою, ховаючись, мов од дикого звіра, тікало од пана і панщини все, що не заплісніло в неволі, не втратило ще живої душі, тікало, щоб здобути собі те, за що предки виймали шаблі з піхов або ставали до бою з кіллями та вилами...

А тим часом ворог не дрімав.

Власники душ, повернених у робуче бидло, записаних у господарський інвентар дідича разом із волами й кіньми, найбільш боялись того неспокійного, вільнолюбного духу народного, бо його ніяк не можна було припасувати до панських інтересів, погодити з незмірними скарбами; які давала панові оброблена хлопом українська земля, віковична боротьба двох станів — панського й мужичого, боротьба хронічна, що часом приймала гострі форми і бурєю проносилась над нещасним краєм, — ніколи не кінчалась, ба й не могла скінчитися, хоч пан переміг. Ще недавно, вмившись в Умані власною кров'ю і накидавши в Кодні стіжок гайдамацьких голів, пан смакував перемогу, пильно обороняючи свої права на живий робочий інвентар — хлопа.

Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як міг, од панщини, лишаючи на рідній землі все дороге, все миле його серцю.

Але й там, далеко від рідних осель, настигала його панська рука. На вільних землях зорганізовані були на втікачів лови, справжні облави, як на вовка або ведмедя. По всій Бессарабії ганяли дозорці, вистежуючи скрізь по ровах, стогах сіна, комишах болотяних річок збіджених, змордованих людей. На півдні Бессарабії, од бистрого Пруту, по лівім боці Дунаю, аж ген до моря стояло на чатах військо і заслоняло волю, що там, за широким Дунаєм, за зеленими прибережними вербами, синіла десь у чужій країні...

Голову втікача оцінено. За кожного спійманого прибережні козаки діставали плату. Сотки, тисячі нещасних попадалися до рук козакам — і мусили випити гірку до краю. Лиха доля чекала втікача: його оддавано в некрути, засилано на Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, або з оголеною напівголовою, збитого, збасаманеного, одсилано в кайданах назад до пана, знов у неволю, на панщину...

Чого він міг сподіватися вдома від пана?

А проте, мов талії води під теплим подихом весни, річкою текло
вкраїнське селянство туди, де хоч дорогою ціною можна здобути
бажану волю, а ні — то полягти кістками на вічний спочинок...

І

— То ти, Остапе?

— Я, Соломіє...

— Що ж воно буде?

— А що ж буде?.. Хай воно загориться без вогню й диму...
Втечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились... От
бачиш — сакви 1... Бувай здорова, Соломіє...

— Тікаєш... покидаєш мене... І отсе я лишуся сама з тим
осоружним чоловіком... Ні, тікай, тікай, Остапе... Коли б ти знав, що
робиться у горницях: пан біга по хаті, мов скажений. «Бунтар, —
кричить, — гайдамака! Він мені людей баламутить!..» Покликав
осавулу: «Веди мені зараз Остапа Мандрику...»

— Так...

— «З живого шкуру здеру, чисто оббілюю... Я ж йому пригадаю,
гайдамаці, Кодню...»

— Так...

— «В некрути, — каже, — оддам...» А паня біла, біла, тряся
трясе її, а вона руки заломила та: «Ромцю, — каже, — тікаймо
звідси, бо ті хлопці заб'ють нас, як мого дідуса в Умані...» Тікай,
Остапе, тікай, серце... Спіймають — катуватимуть нелюди, живого
не пустять...

— Враг його бери... Не так мені страшно ляха, як злість бере на
наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне,
хоч ти що... Ех, піду, де воля, де інші люди... Бувай здорова,
Соломіє...

— Перелазь, хоч попрощаємося.

Остап перекинув через тин, за яким стояла Соломія, сакви і
сп'явся на тин. На нічному зоряному небі виткнулась ставна

парубоча постать й зникла по хвилі в густих бур'янах по той бік тину.

— Ну, та й кропива ж тут, чисто попікся. Де ти, Соломіє? Поночі й не видко.

— Ось я... — і перед Остапом зачорніла велика, як на доброго мужика, постать. — Ходім до ставка, посидимо під вербами.

Плутаючись у високих бур'янах, пролазячи попід кущами, що тісно посплітались у сій занедбаній частині панського гаю, вони долізли врешті до води. Тут було парно. При повній тиші в повітрі густий гай легко затримав зібране за день тепло, і тепер звідти пашіло, як із печі. По скляному поверху ставка, в глибини якого визирало темне зоряне небо, тихо плив білою хмарою туман і, мов наміткою, загортав блимаючі в таємній глибині зорі. Нічна задуха насичена була сильними пахощами татарського зілля, куширу, зогрітої води. Край човна, в невеличкому плесі, оточеному осокою й лапатими лопухами, жаби лящали так завзято, що заглушали всякий згук у далекій околиці.

Остап із Соломією сіли під вербою, але їм не говорилося. Події, що несподівано привели їх до розлуки, ба й невідома будущина, яка кинула вже свою тінь на душу, збіглися у цей мент докупи і мов замулили глибину сердечну. Говорити мало — що скажеш кількома словами?.. Говорити ширше — навіщо? Не полегша на серці, не одміниться доля... Та й ніколи вже... пора рушати.

— Ти ж кудю подасися, Остапе?

— Та мені аби на Чорний шлях, а там уже якось воно буде... там напутять уже...

— Ну, то не йди, голубе, селом, щоб не побачив хто... Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чагарником, полем — та й вийдеш на шлях. Так безпечніше буде.

Соломія підійшла до ставка, скочила в човен і почала шарити на днищі.

— Капосний дід, одніс весло в катрягу 2... Ну, та дарма — обійдемося.

Одним зручним скоком Соломія опинилась на березі і з такою легкістю витягла з тину коляку, мовби то була застромлена дитиною ломачка.

Остап сів у човен, і Соломія одіпхнулась од берега. Човен плавко загойдався на волі, а далі тихо й рівно посунув по воді над зорями, що тремтіли на дні блакитної безодні. Соломія з тихим смутком дивилась на Остапа й чула, як по її виду котилась сльоза за сльозою. Вони мовчали. Було б зовсім тихо, коли б не пекельний хор, в якому жаби, здавалось, намагались перекричати одна одну.

Чорний панський гай потиху одсувався назад, закутуючись волокнуватими пасмами білого туману.

Човен стукнувся об берег. Остап підняв свої сакви і поцілувався з Соломією.

— Бувай здорова... Гляди ж, не забувай мого дідуса... Перекажи, хай вони не журиються. Вже я якось дам собі раду...

— Добре, Остапе, перекажу... Ну хай тебе боронить і хова од лихого Мати Божа... Прощавай!

Остап скочив на берег, легким рухом закинув на плечі сакви і незабаром зник у чагарнику, а на човні, як велетенська чавунна постать, іще довго стояла Соломія, спершись на кіл та вдивляючись у чагарник, де разом із Остапом зникало її щастя.

Остап йшов навпростець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товаром й пастухами. Йому був добре знайомий і сей чагарник із обгризеними худобою та виродливе покрученими корчами, й далека околиця, що розпливалась невиразними контурами серед нічної темряви. Одійшовши кілька гонів, Остап зупинився й озирнувся. Невиразною чорною плямою лежало сонне село у видолінку, і тільки в корчмі ясно світилось одиноке віконце й приковувало до себе Остапів погляд. Се одиноке світло серед

сонного села було немов останнім «прощавай» рідного закутка, ниткою, що в'язала його з батьківщиною, з усім близьким. Але за хвилину віконце згасло, і Остап почув, як разом із зниклим світлом у його серці щось урвалось і село геть одсунулось од його. Остап непомітно для себе зітхнув і рушив далі.

Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його обгорнув жаль. Чого саме було жаль, він не міг би сказати, та й не думав про те. Так, просто жаль стис за серце, підступив до горла. Якесь струнка сердечна бренькнула, зачеплена тим жалем, а з чагарів та з нив, таких рідних і милих — він се почув зразу, — натовпом знялись давні згадки дитинства, неясні, невиразні, але вимагаючі частини серця для землі, яку він покидав тепер навіки, може.

Кожен кущик, горбок, долинка, кожна стежечка — все се було йому знайоме, промовляло до його. Тут, у товаристві однолітків-пастушків, заводив він безконечні грища. Тут він пас панську худобу. Панську! Тим-то й ба, що панську. Та й хіба він сам за весь свій двадцятилітній вік не був лишень панською худобою? Хіба його батько, мати, Соломія, навіть дідусь його, що ходив у Січ, а потім різав панів в Умані, — хіба ж вони не стали такою худобою?... Коли б вони не були панським товаром, то не міг би пан розлучити його з Соломією та силою оддати її за свого хурмана З, не міг би сивого дідуса катувати на стайні нагаями... не похвалявся б оббідувати Остапа за сміливе слово.

— Оббілуєш... — злорадно осміхнувся Остап до себе. — Шукай вітра в полі...

І йому ясно уявлялося, як лютуватиме пан, дізнавшись завтра, що Остап утік.

...

Далі — у повній книжці «Дорогою ціною».
nashaknyga.com.ua